केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

नेपालमा वैज्ञानिक तरिकाद्वारा जनगणना गराउने र अन्य विविध तथ्याङ्क समेत सङ्कलन गर्ने उद्देश्यले साविकका दुई अड्डाहरु "जनसङ्ख्या गोश्वारा" र "औद्योगिक व्यापारिक समाचार सङ्ग्रह अड्डा" लाई गाभी २००७ साल भाद्र ९ गते "सङ्ख्या विभाग" को स्थापना भएको थियो । त्यो विभागले नेपालको पाचौं जनगणना (२००९/११) सम्पन्न गऱ्यो । त्यसपछि नेपालमा विभिन्न क्षेत्रमा तथ्याङ्कको आवश्यकता महसूस हुन थाल्यो र महत्व पनि विस्तारै बढ्न थाल्यो । खासगरेर सरकारी स्तरमा विभिन्न प्रकारका तथ्याङ्कहरुको खाँचो महसूस हुँदै आयो । यसै सन्दर्भमा, "जनतालाई अधिक मात्रामा ठोस हित हुने नीति निर्धारण गर्न, सरकारी विभागहरुको प्रशासकीय निपुणता बढाउन र मुलुकको आर्थिक गतिविधिबारे यथार्थ ज्ञान प्राप्त गर्न नेपाल सरकार (तत्कालीन श्री ५ को सरकार) लाई यथार्थ आधार चाहिएको र त्यस्तो आधार जुटाउन" तथ्याङ्क सम्बन्धी कामको निमित्त एक केन्द्रीय विभागको स्थापना गर्न वाञ्छनीय भएकोले २०१५ साल मार्ग १८ गतेका दिन नेपालमा तथ्याङ्क ऐन, २०१५ लागू भयो । यही ऐनको आधारमा साविक सङ्ख्या विभाग खारेज भई २०१५ साल पौष १७ गते (जनवरी १, १९५९) केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (के. त. वि.) को स्थापना भएको हो ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग स्थापना भएपछि यो विभागले अर्थ मन्त्रालय, अर्थ आर्थिक कार्य बिषय मन्त्रालय, आर्थिक कार्य बिषय मन्त्रालय जस्ता विभिन्न मन्त्रालय अन्तर्गत रहेर काम गरेको छ । हाल यो विभाग राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय अन्तर्गत रहेको छ ।

यसरी, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको जन्म तथ्याङ्क ऐन, २०१५ को व्यवस्था बमोजिम भएको हो । ऐनको व्यवस्था अनुसार नै केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन, संग्रह, विश्लेषण एवं प्रकाशन गर्ने जिम्मेवार निकायको रुपमा स्थापना गरिएको छ । सो ऐनले केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई व्यावसायिक रुपमा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने अधिकार दिएको छ । यसबाहेक, अन्य निकायले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न र सङ्कलन गरेको तथ्याङ्क प्रकाशन गर्नुभन्दा पहिले यस विभागको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था पनि उक्त ऐनले गरेको छ । यसरी हेर्दा यस ऐनले केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई तथ्याङ्क सम्बन्धी प्रयोजनका लागि केन्द्रीकृत विभागको रुपमा स्थापना गरेको पाइन्छ ।

समयको माग अनुसार केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले मात्र सबैको आवश्यकता अनुसार सबै प्रकारका तथ्याङ्क उत्पादन गर्न सकेन । यसकारण, विभिन्न मन्त्रालय, विभाग र सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायहरुले आ-आफ्ना आवश्यकता अनुसार विविध प्रकारका तथ्याङ्क उत्पादन गर्न थाले । यसले गर्दा, नेपालको तथ्याङ्क प्रणाली विस्तारै विकेन्द्रित प्रणालीतर्फ उन्मुख हुँदै गयो । हालको नेपालको तथ्याङ्क प्रणालीलाई केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग प्रमुख निकाय भएको एक विकेन्द्रित प्रणालीका रुपमा लिइन्छ ।

विभागका उद्देश्य र कार्यहरु

उद्देश्य

- मुलुकको आर्थिक सामाजिक गतिविधिबारे यथार्थ ज्ञान प्राप्त गरी जनताको अधिकाधिक हित हुने राष्ट्रिय नीति निर्धारण एवं विकास योजनाको लागि नेपाल सरकारलाई आवश्यक स्तरीय एवं भरपर्दो तथ्याङ्क संकलन गरी नियमित रुपमा उपलब्ध गराउने ।

- संकलित तथ्याङ्कहरुको प्रशोधन, विश्लेषण, प्रकाशन, वितरण तथा संरक्षण गर्ने ।
- तथ्याङ्क सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरी राष्ट्रिय तथ्याङ्कको स्तर बढाउने ।
- तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन, विश्लेषणका सिलसिलामा विभिन्न निकायहरुबाट प्रयोग हुने तथ्याङ्कीय परिभाषा तथा विधिहरुबीच एकरुपता कायम गर्न समन्वयको भूमिका निर्वाह गर्ने ।
- एकीकृत तथ्याङ्कको विकासका लागि तथ्याङ्क सम्बन्धी क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी, गैर सरकारी निकायहरुको तथ्याङ्क सम्बन्धी कार्यमा अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने ।
- तथ्याङ्क क्षेत्रमा संलग्न जनशक्तिको विकास गर्ने ।

मुख्य मुख्य कार्यहरु

(क) नेपाल सरकारलाई योजना तर्जुमा तथा नीति निर्धारणका लागि आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने ।

(ख) आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन र विश्लेषण गर्ने ।

(ग) स्तरीय तथ्याङ्क संकलनका लागि सर्वमान्य विधि, प्रामाणिक वर्गीकरण (Standard Classifications), परिभाषा र स्तरीय वर्गीकरणहरुको विकास गरी तिनको प्रयोग गर्ने, गराउने ।

(घ) आ-आफ्नो प्रयोजनको लागि तथ्याङ्क संकलन गर्ने निकायहरुबीच समन्वय ल्याई एकै किसिम र प्रकृतिको तथ्याङ्क विभिन्न निकायबाट संकलन गर्ने दोहोरोपनाको प्रवृत्ति हटाई एकीकृत तथा समन्वित तथ्याङ्क संकलन स्थितिको विकास गर्ने ।

(ङ) देशको लागि आवश्यक पर्दै जानसक्ने विभिन्न किसिमका तथ्याङ्कको पहिचान गरी त्यस्ता तथ्याङ्क उत्पादन गर्ने, गराउने ।

(च) विभिन्न गणना र सर्वेबाट संकलित तथ्याङ्क अभिलेखहरु सुरक्षित रुपमा राख्ने ।

(छ) अन्तर्राष्ट्रिय प्रविधि अध्ययन गरी तथ्याङ्क संकलनलाई वैज्ञानिक, भरपर्दो र उपयोगी बनाउँदै लैजाने ।

(ज) राष्ट्रियस्तरका तथ्याङ्कहरुमा सामञ्जस्य र एकरुपता कायम गरी उत्पादित तथ्याङ्कहरुको गुणस्तर कायम गर्न समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने ।

(झ) तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तालिम, गोष्ठी, सेमिनारको आयोजना गर्ने, गराउने । साथै राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हुने त्यस्तो तालिम, गोष्ठी, सेमिनारमा नेपाल सरकारका तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

(ञ) विभिन्न तथ्याङ्क सम्बन्धी गतिविधिलाई निर्देशन दिने र नियन्त्रण गर्ने ।

(ट) तथ्याङ्क क्षेत्रमा संलग्न जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने ।

(ठ) अन्तर्गतका शाखा तथ्याङ्क कार्यालयहरुबाट नियमित र भरपर्दो तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने पद्धति व्यवस्थित गर्ने ।

योजना, समन्वय तथा स्तर निर्धारण शाखा

यस शाखाले योजना सम्बन्धी निम्न कार्यहरु गर्नेछ ।

- विभागबाट संचालन हुने तथ्याङ्क सम्बन्धी अल्पकालीन तथा मध्यकालीन आयोजना निर्माण गर्न सहयोग गर्ने ।
- कार्यक्रम संचालन सम्बन्धमा दीर्घकालीन तथा आवधिक योजनाको नीति र कार्यकम अनुसार प्राविधिक शाखाहरुका बीच समन्वयात्मक रुपले कार्य गर्ने ।
- संचालित कार्यक्रमको नियमित अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने ।
- बार्षिक कार्यक्रम अनुसार संचालित कार्यक्रमको चौमासिक, अर्धबार्षिक र बार्षिक प्रगतिको मूल्यांकन गरी राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयमा पठाउने ।

- कार्यक्रम निर्माण गर्ने सन्दर्भमा विभागका सम्बन्धित शाखाहरुबीच आवश्यक समन्वय गरी कार्यक्रम निर्माणमा सहयोग गर्ने ।
- तथ्याङ्क नीति तथा कानून सम्बन्धी अन्य कामहरु गर्ने ।

यस शाखाले समन्वय तथा स्तर निर्धारण सम्बन्धी निम्न कार्यहरु गर्नेछ ।

- विभिन्न निकायहरुबाट संचालित सर्वेक्षणहरुको प्रश्नावली हेरी तथ्याङ्कको दोहोरोपना भए नभएको जाँच गर्ने ।
- विभिन्न निकायहरुबाट संचालित सर्वेक्षणको उद्देश्य, कार्यविधि र कार्ययोजना अनुसार सर्वे डिजाइन, प्रश्नावली, तालिका आदिलाई स्तरीय बनाई सर्वे अनुमति प्रदान गर्ने ।
- तथ्याङ्क क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न निकायहरुको स्पष्ट कार्य निर्धारण एवं विभाजन (Designate) गर्ने ।
- तथ्याङ्क संकलनको लागि उपयुक्त विधिको स्तर निर्धारण गर्ने ।
- तथ्याङ्क संकलन गर्ने निकायहरुका बीच तथ्याङ्क संकलन विधि, परिभाषा र तरिकाबीच एकरुपता ल्याउन समन्वय गर्ने ।
- प्राविधिक कार्य समूह र राष्ट्रिय तथ्याङ्क परिषदको काम कारवाहीमा आवश्यक सहयोग गर्ने ।
- राष्ट्रिय तथ्याङ्क परिषदको बैठकका निर्णयहरु कार्यान्वयन भए, नभएको अनुगमन गर्ने ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग अन्तर्गतका शाखा तथ्याङ्क कार्यालय र विभिन्न मन्त्रालयहरुमा अवस्थित तथ्याङ्क सेवा / समूहसंग सम्बन्धित कार्यको समन्वय गर्ने ।

यस शाखाले क्लियरेन्स सम्बन्धी निम्न कार्यहरु गर्नेछ ।

- विभिन्न निकायहरुबाट तथ्याङ्क उत्पादन गर्नुपर्ने उद्देश्य, संकलन विधि र परिभाषाहरु 'प्राविधिक कार्य समूह' द्वारा स्वीकृति दिन आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- विभिन्न निकायहरुले सर्वेक्षण गरी तयार पारेका तथ्याङ्कको प्रमाणीकरण गर्ने ।
- कुनै पनि तथ्याङ्कीय निकायले तथ्याङ्क संकलन गर्दा यस शाखाको अनुमति तथा स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्थाको जानकारी सम्बन्धित सबैलाई गराउने ।